

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.111'371

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-15>**Яна РОМАНЦОВА,***orcid.org/0000-0003-1972-9224*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(Харків, Україна) yanaromantsova@ukr.net**КОНЦЕПТ ЗАКОН У БУДЕННІЙ І ПРАВОВІЙ
ПРОФЕСІЙНІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ**

Дуже складно дати чітке визначення будь-якому концепту оскільки його зміст неоднозначний. Кожна людина, в залежності від власного досвіду, соціальної сфери, в якій вона знаходиться, сприймає по-різному певний концепт. Не обов'язково відмінності будуть спостерігатися у носіїв різних мов, цілком можливо, що відмінності будуть спостерігатися навіть у людей одного кола спілкування, оскільки присутні суб'єктивно-особистісні аспекти.

Експериментальні методи дослідження концептів, зокрема асоціативний експеримент, дозволяє отримати інформацію емоційного та оціночного характеру, а також виявити найбільш значущі елементи концепту.

Досліджуючи вербалізацію лінгвоконцепту ЗАКОН, ми цікавимося в першу чергу тим, як у мові відбиваються уявлення народу про мораль і справедливість, про те що правильно, а що не входить у рамки закону. Більш того, якщо правові словосполучення вербалізують концепти, які є частиною свідомості народу, цікаво простежити розвиток і вживання правових концептів, а також їхнє існування сьогодні, адже зміни у значенні, вживанні та модифікації самих слів можуть свідчити про зміну свідомості людей, їхніх уявлень про закон і справедливість.

Спираючись на досвід провідних лінгвістів, не виникає анінайменшого сумніву в тому, що синтез лінгвістики та юриспруденції в юридичній лінгвістиці сприяє взаємному збагаченню двох наук, розв'язанню однієї з найактуальніших проблем сьогодення – підвищенню ефективності правоохоронної та судової діяльності.

Для визначення змістовного мінімуму культурного концепту ЗАКОН буде доцільним порівняти наївно-мовне і юридичне розуміння цього концепту в українській та англійській лінгвокультурах. При цьому під наївно-мовним розумінням концепту визначається така інтерпретація концепту, яка істотно відрізняється від наукового уявлення і відображає досвід інтроспекції і спостереження в процесі світоприйняття навколишньої дійсності.

Ключові слова: *концепт, лінгвокультура, закон і справедливість, мовна свідомість, соціальна поведінка, правосвідомість.*

Yana ROMANTSOVA,*orcid.org/0000-0003-1972-9224*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at Department of Foreign Language № 1

Yaroslav Mudryi National Law University

(Kharkiv, Ukraine) yanaromantsova@ukr.net**CONCEPT LAW IN THE CONSTRUCTION AND LEGAL PROFESSIONAL
LANGUAGE CONSCIOUSNESS**

It is very difficult to give a clear definition of any concept because its content is ambiguous. Each person, depending on their own experience, the social sphere in which they are, perceives any particular concept differently. Differences will not necessarily be observed in native speakers, it is possible that differences will be observed even between people in the same circle of communication, as there are subjective and personal aspects.

Experimental methods of concept research, in particular associative experiment, allows to obtain information of emotional and evaluative nature, as well as to identify the most significant elements of the concept.

Examining the verbalization of the linguistic concept of LAW, we are primarily interested in how the language reflects the people's ideas about morality and justice, about what is right and what is not within the law. Moreover, if legal phrases verbalize concepts that are part of the people's consciousness, it is important to trace the development and use of legal concepts, as well as their existence today, because changes in the meaning, use and modification of words may indicate a change in people's consciousness and justice.

Based on the experience of leading linguists, there is no doubt that the synthesis of linguistics and jurisprudence in legal linguistics contributes to the mutual enrichment of the two sciences, solving one of the most pressing problems of today - improving law enforcement and the judiciary.

To determine the substantive minimum of a cultural concept, the LAW will be appropriate to compare the naive-linguistic and legal understanding of this concept in Ukrainian and English linguistic cultures. Thus under naive-linguistic understanding of the concept such interpretation of the concept which essentially differs from scientific representation and reflects experience of introspection and supervision in the course of world perception of the surrounding reality is defined.

Key words: *concept, linguoculture, law and justice, language consciousness, social behavior, legal consciousness.*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Ключовою місією права та закона є регулювання взаємовідносин та поведінки людей у суспільстві, але юридичні стандарти можуть існувати виключно у мовному форматі, що зумовлює нерозривну спорідненість між мовою та законом (Романцова, Степаненко, 2020: 1163). Отримати інформацію емоційного та оціночного характеру, а також виявити найбільш значущі елементи певного концепту допомагають експериментальні методи дослідження, зокрема асоціативний експеримент.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що у науковців-лінгвістів на сьогодні з очевидністю бракує робіт з акцентом на лінгвокультурній експлікації ознак саме концепту ЗАКОН у компаративному річизі лінгвокогнітивної антропоцентричної парадигми у буденній і правовій професійній мовній свідомості.

Отже, оскільки концепт ЗАКОН належить до найважливіших складових концептуальної системи мовної особистості як базова цінність і привілей (Ю. С. Степанов, А. М. Ляшук, О. С. Олійник та інші), саме це і зумовлює **актуальність і мету** нашої роботи.

Виклад основного матеріалу. Концепт являє собою смислове утворення, що включає суб'єктивні смислові та загальноприйняті конвенційні значення, тобто всі потенційні смислові змісти позначеного об'єкта або явища. У цій смисловій «багатогранності» лежить складність уявлення та інтерпретації концепту, його розкладання на смислові складові.

Концепт ЗАКОН є культурною константою, відносно стійким ментальним утворенням. Ідеальні смисли концепту ЗАКОН опредмечуються словом закон, декодуються в його визначеннях, представлених в виведених (на основі словникових дефініцій і пов'язаних з ними даними антропології та етнографії) формулах лінгвокультурної інформації.

Зважаючи на це, хотілося б зауважити, що надзвичайно перспективним для завдань нашого дослідження є твердження Ю. С. Степанова, що концепт ЗАКОН існує в трьох різних сферах культури і відповідно слово «закон» має три різних значення:

- 1) *закон юридичний;*
- 2) *закон божий* (перш за все християнський, а також закон моральний);
- 3) *закон науки* (Степанов, 1997: 427).

Зважаючи на соціокультурну значущість нас цікавить перше значення даного концепту. У наївномовному розумінні «юридичний закон» розглядається як норми і правила поведінки, тобто як керуючий початок, що регулює поведінку особистості, іншими словами – соціальний знак того, що кожен із нас має право, або не має права робити, підстава для відмінності дозволеного від недозволеного.

Отже, йдеться про юридичне право, що знаходить вияв у зведеннях законів, нормативних документах, що регулюють відносини між людьми і державою. Таким чином, ЗАКОН є одним із найважливіших концептів, що визначає світосприйняття людини і регулює її соціальну поведінку. Передусім цей концепт пов'язаний з ідеєю порушення закону та оцінкою його дотримання (недостатнє, спотворене, надмірне дотримання закону (наслідувати «букві» закону)). Закон, так само як і інші соціальні феномени, що виникли у процесі соціальних інтеракцій, існує як ідеї певних індивідуумів (суддів, поліції, адвокатів, громадян), що знаходять своє відображення в результаті численних щоденних взаємодій представників влади між собою і громадянами, які мають відношення до правової системи. Таким чином, концепт ЗАКОН є ярликом, даним певному колу людської взаємодії.

Хотілося б зауважити на тому, що виділення особливостей наївного розуміння того чи іншого концепту можливо через розгляд його смислового змісту, відображеного в словникових дефініціях.

Отже, як подає Словник української мови, **закон** – це:

1. встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу (...) // *тільки одн., без додатка*. Сукупність таких загальнообов'язкових правил та державних постанов, що визначають суспільні відносини людей; втілення найвищої влади в суспільстві (...); // *у знач. присуд., перен.* Те, що сприймається як незаперечне розпорядження, веління, обов'язкове для неухильного виконання (...);

2. *кого, чого, чий і без додатка*. Загальноприйняте усталене правило співжиття, норма поведінки (...); // звичай, обряд (...);

3. *чого, перен., мн.* Основні правила в якій-небудь ділянці людської діяльності, що впливають із самої суті справи (...);

4. *чого і без додатка*. Об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність (у 2 знач.) (...); // основне положення якої-небудь науки, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок між явищами, характеризує перебіг названих процесів у природі або суспільстві (...); // що-небудь неминуче, незаперечне, що є виявом певної закономірності (...);

5. сукупність догм (основних положень) якої-небудь релігії, віровчення (...); *закон божий* – у дореволюційній школі – спеціальна дисципліна, що вивчала основи православного віровчення (...) (Словник української мови: в 11 тт., Т. 3., 1970-1980: 154–155).

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English визначає **law** / «закон» / як «all the rules established by authority or custom for regulating the behaviour of members of a community or country» / «всі правила, що встановлені владою або звичаєм для регулювання поведінки членів громади чи країни» / (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English).

Webster's Dictionary пояснює **law** як «a rule of conduct or action, recognized by custom or decreed by formal enactment, considered binding on the members of a nation, community or group; a system or body of such rules» / «норма поведінки або дії, визнана звичаєвим правом або визначена формальним актом, вважається обов'язковою для виконання всіма членами нації, спільноти чи групи; система чи сукупність таких правил» / (Merriam Webster Online Dictionary).

Oxford Complete Dictionary в основному значенні визначає **law** як «a. Rule enacted or customary in a community and recognized as enjoining or prohibiting certain actions and enforced by the imposition of penalties. b. Body of such rules (the law of the land; forbidden under Scots law)» / «a. Закон, прийнятий або затверджений у громаді і визнаний таким, що передбачає, або забороняє певні дії та впроваджується шляхом накладання певних штрафів. б. Сукупність певних законів (закон землі, заборонений законом Шотландії» / (Oxford Complete Dictionary).

З наведених визначень можна вивести два основних понятійних моменти, що окреслюють

розуміння закону з точки зору носіїв наївно-мовної свідомості: закон – обов'язкове правило, норма для всіх; закон передбачає наявність влади, якою він створюється і підтримується.

Завдяки наявності зазначених компонентів, закон виступає як вираз порядку або гармонії різних форм соціальності. Інтерпретація виділених компонентів варіюється в залежності від типів громадських утворень, які регулюються законом, і природи форм соціальності, що надаються законом. При цьому закон виступає, перш за все, як психічний феномен, що складається з почуттів, які асоціюються з правами і обов'язками, укладеними у тих чи інших законах.

Уявлення про закон, як норму або правило, а також його взаємозв'язок із владою, яка визначає імперативний характер закону, є незмінною понятійною моделлю в усіх культурах, що окреслює характер самих правил і їх взаємозв'язок із владними структурами. Однак поряд із константними уявленнями в межах певної культури завжди існують такі уявлення, що роблять даний концепт специфічним, вирізняючи його від аналогічних концептів в інших культурах, завдяки чому такі уявлення можна назвати варіативними.

Розглянемо варіативні понятійні складові концепту ЗАКОН у наївно-мовній свідомості. Інтерес представляє розуміння закону як певної межі свободи і гаранта свободи в українській та англійській культурах.

В українській культурі «свобода» передбачає відсутність обмежень будь-якого роду. У цьому розумінні «свобода» подібна до ключового концепту української культури «воля», який містить такий смисловий елемент, як «свобода, простір у вчинках, дане людині свавілля дії, незалежність, непідвладність». При цьому в пареміологічних висловлюваннях «воля» містить як позитивні, так і негативні оціночні компоненти: *Вільному воля, врятованому рай, скаженому поле, дідьку болото; На вільного воля, на невільного полювання; Дурному в полі не давай волі; Воля (вільність) всього дорожче; Дай собі волю, заведе тебе в неволю (в лиху долю); Хороша воля з розумом та з грошима; Воля Божя, а суд царів; Воля – свій бог; Волю дати – добра не бачити.*

В англійській культурі, навпаки, «свобода» (freedom, liberty) визначається певними правилами і обмежується ними. Синонімами лексеми freedom виступають autonomy, free rein, home rule, independence; поняттю liberty синонімічні permission, right, sanction, self-determination, sovereignty (Chambers Dictionary of Synonyms and Antonyms, 1997), тобто на перший план виступає не свавілля дії, а відсутність деспотії влади.

Лексема law етимологія: «Old English *lagu (law) from Old Norse lag, something «laid down» or fixed, related to lay» / *Давньоанглійський *лаг (закон) від давньоскандинавського *лаг, щось «закладене» або фіксоване, те, що лежить в основі / (Oxford Dictionary of English), тобто закон спочатку співвідноситься зі встановленим правилом. При цьому саме закон, виступаючи в якості правила і норми, накладає певні обмеження, які вважаються необхідною гарантією непорушності особистого простору кожної людини. Звідси закон для носіїв англійської культури швидше виступає як межа сваволі та гарант свободи.*

В українській культурі «закон» як межа протиставляється поняттю «беззаконня» (повне свавілля, розвал громадського порядку і влади). Основна риса цього українського культурного концепту – непокора межах дозволеного. У понятті закону юридичного ця риса виступає як поняття «закону совісті», відмінного від самого юридичного закону; або ж, як поняття «харизматичної особистості», слідувати за якою вважається більш моральним, ніж слідувати юридичному закону; або як властиве українському народу ставлення до злочинців як до нещасних. З іншого боку, коли закон бере гору, коли злочинець покараний, то до концепту ЗАКОН в українській свідомості приєднується не відчуття урочистості, справедливості, а відчуття нещастя покараного, тобто «засуджений» дорівнює «нещасний». Таким чином, в українському менталітеті «закону» протиставлено не тільки «беззаконня», як і в будь-якій європейській культурі, а й ще щось позитивне.

В англійській культурі порушення закону співвідноситься з порушенням не межі дозволеного, а правила укладеного в законі. Звідси злочинець – це людина, що порушує правила, встановлені законом, і, таким чином, зазіхає на свободу іншої людини. Тобто формула «засуджений = нещасний» не може бути актуальною для англійської культури.

Отже, ми можемо відзначити, що найважливішою відмінністю повсякденного уявлення концепту ЗАКОН в українській мовній свідомості полягає в розумінні закону, як обмежувача свободи, в англійській лінгвокультурі – як гаранта свободи. Виявлена ознака визначає негативне ставлення до закону в українській лінгвокультурі та позитивне в англійській.

Також взаємозв'язок закону з формами соціокультурного регулювання виражений в логіко-дискурсивній формі правових норм, які містять у собі такі способи юридичного впливу на поведінку людей, як дозвіл (*Дозволене все, що не забо-*

ронене), заборона (Заборонений плід солодкий; На заборонений товар весь базар кидається) і позитивне зобов'язування (Не вчися розуму до старості, а до смерті; Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі).

Фактично, розуміння законів, як закріплених норм поведінки, передбачає наявність нормативної системи, взаємозв'язку норм того чи іншого суспільства. Саме це дозволяє говорити про нормативну картину світу, яка включає інваріант правової картини світу. Відомо, що залежно від соціальної структури соціуму інваріантних образів світу може бути декілька, одним із яких є правова картина світу, що репрезентує один із професійних образів світу. Характерною рисою правової картини є її багаторівнева, ієрархічна структура, елементарною складовою якої є одиничне нормативне положення, тобто норма, припис.

Поєднуючись між собою, нормативні положення утворюють об'єктивне право, тобто цілісне, системне утворення тієї чи іншої країни. При цьому системність виражається в нормативних узагальненнях по-різному.

Особливістю правової системи України є те, що вона виражена в абстрактно сформульованих нормах – узагальненнях високого рівня, які представляють собою структурно-складну, логічно замкнуту побудову.

Правова система Англії навпаки носить характер відкритої системи методів рішення юридично значущих проблем. Відповідно до цього правова система цієї країни є нормативно-судовою, де на перше місце виходить суб'єктивне право, що захищається судом і у масовій правосвідомості ця система сприймається саме такою.

Зосереджуючи увагу на розумінні концепту ЗАКОН у професійній мовній свідомості, хотілося б звернутися до роботи О. С. Олійник, де вона зауважує, що елементарною номінативною одиницею професійно-орієнтованих підмов вважається *термін* (від лат. *terminus* – межа), «слово або словосполучення, яке має професійне значення, виражає та формує професійне поняття та застосовується в процесі (й для) пізнання й освоєння певної сукупності об'єктів і відношень між ними під кутом зору певної професії» (Олійник, 2017: 53).

Хотілося б наголосити на тому, що між загальноживаним словом «закон» і терміном «закон» існує відношення взаємозв'язку і логічної похідності, а не контрарності, тобто у правовій термінології відбуваються практично ті ж самі лексико-семантичні процеси, що властиві загальноживаній лексиці, але зі специфічними рисами реалізації цих процесів.

Спираючись на систему термінів професійної діяльності, тобто на впорядковану множину термінів із фіксованими відношеннями між ними, виділену А. М. Ляшук, концепт ЗАКОН у професійній мовній свідомості ми можемо структурувати як: юридичний документ (*приймається тільки вищими представницькими органами державної влади – парламентами країни, її суб'єктами або всенародним голосуванням*); загальноюридичне поняття (*закон має найвищу юридичну силу в правовій системі країни*); юридичну діяльність (*закон повинен регулювати діяльність юристів*); судочинство (*закон регулює основні, найбільш значущі, найважливіші суспільні відносини, встановлює відправні витоки правового регулювання*) (Ляшук, 2007: 132–133).

Законодавчі акти англійського парламенту є «the lex scripta» / «писані закони» /, що утворюють «written or statute law» / «статутне право» /.

Поряд із писаними в правовій системі Англії існують закони, які в часи Середньовіччя становили «common law» / «неписане або загальне право, загальний закон» /, згідно з місцевою інтерпретацією якого вирішувалися суперечки між громадянами. Зараз поєднання common law зустрічається в виразах «common law marriage» / «незарєєстрований шлюб» / і «common law wife» / «співмешканка» / . Ці «the lex non scripta» / «неписані правила» / представляють собою загальні звичаї, котрі зараз існують тільки в окремих частинах Англії.

Отже, **результати аналізу фактажу** доводять, що домінантним значенням номінації концепту ЗАКОН в сучасних англійській та українській мовній лінгвокультурах є уявлення про закон як обов'язкове для всіх правило, що підтримується авторитетом держави або звичаями і традиціями, і це дозволяє говорити про моральний і юридичний закони, між якими спостерігаються певні кореляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : дис. . . канд. філол. наук: 10.02.17. Кіровоград, 2007. 335 с.
2. Олійник О. С. Концепт “crime” в англійській картині світу США: дис. . . . канд. філолог. наук: 10.02.04. Київ–Запоріжжя, 2017. 228 с.
3. Романцова Я.В., Степаненко І.І. Оцінно-аксеологічні риси вербалізації концепту ЗАКОН в пейоративній лексичі. “Scientific achievements of modern society”. The 6th International scientific and practical conference (February 5-7, 2020). Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. P. 1162-1171
4. Словник української мови: в 11 тт. Т. 3. Київ, 1970-1980.
5. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва, 1997. 825 с.
6. Chambers Dictionary of Synonyms and Antonyms. University of Minnesota, 1997. 405 p.
7. Merriam Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (Last accessed: 15. 06. 2022)
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (Last accessed: 16. 08. 2022)
9. Oxford Complete Dictionary. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=vDlfDwAAQBAJ&pg=PT1762&lpg=PT1762&dq=law> (Last accessed: 16.06. 2022)

REFERENCES

1. Liashuk A. M. Semantychna struktura yurydychnykh terminiv ukrainskoi ta anhliiskoi mov : dys. . . kand. filol. nauk: 10.02.17. [Semantic structure of legal terms of Ukrainian and English languages: dis. . . cand. philol. science: 10.02.17.] Kirovohrad, 2007, 335 p. [in Ukrainian].
2. Oliinyk O. S. Kontsept “crime” v anhlo-movnii kartyni svitu USA: dys. . . . kand. fyloloh. nauk: 10.02.04. [The concept of “crime” in the English-language picture of the US world: dis. . . cand. philologist. science: 10.02.04.] Kyiv–Zaporizhzhia, 2017, 228 p. [in Ukrainian].
3. Romantsova Ya.V., Stepanenko I.I. Otsinno-akseolohichni rysy verbalizatsii kontseptu ZAKON v peioratyvnii leksytsi. [Evaluative-axeological features of verbalization of the concept of LAW in pejorative vocabulary.] “Scientific achievements of modern society”. The 6th International scientific and practical conference (February 5-7, 2020). Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom, 2020, pp. 1162-1171 [in Ukrainian].
4. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. T. 3. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. V. 3.] Kyiv, 1970-1980 [in Ukrainian].
5. Stepanov Yu. S. Konstanty. Slovar russkoi kultury. Opyt issledovaniya. [Constants. Dictionary of Russian culture. Research experience.] Moscow, 1997, 825 p. [in Russian].
6. Chambers Dictionary of Synonyms and Antonyms. University of Minnesota, 1997. 405 p.
7. Merriam Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (Last accessed: 15. 06. 2022)
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (Last accessed: 16. 08. 2022)
9. Oxford Complete Dictionary. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=vDlfDwAAQBAJ&pg=PT1762&lpg=PT1762&dq=law> (Last accessed: 16.06. 2022)